

Електронна бібліотека видань історичного факультету Харківського університету

Павлова О. Г. В. Н. Каразін та розвиток художньої освіти у Харкові у першій половині XIX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць молодих вчених. – Харків, 1998. – С. 140 – 144.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

імператорськими коронами, в правиці тримає жезл, в лівій кулю під хрестиком на грудях італійський готичний щиток, на якому вершник на коні вліво, влучає списом змія. Печатка Охтирського полку має те саме зображення, але інший напис: ПЕЧАТЬ СЛОБОДСКОГО АХТЫРСКОГО ПОЛКУ, який не відокремлено від поля печатки, за розділовий знак, з якого починається доковолий напис; слугує середня корона. Форма цієї печатки кругла, розмір 32 мм; бачимо її прикладеною до документа від 1746 року [ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 8721, арк. 387 зв.].

Печатки Слобідських полків окрім того, що поповнюють наші відомості про українську сфрагістику і геральдику козацьких часів (особливо це стосується печатки Острогозького полку), подають нам також надію на відшукування інших сфрагістичних пам'яток Слобідської України, перші виявлені слобідські печатки дають підставу на виявлення також і міських печаток Слобожанщини, непрямі докази на існування яких у нас вже є.

ОСТРОГОЗЬКИЙ
ПОЛК

ОХТИРСЬКИЙ
ПОЛК

СУМСЬКИЙ ПОЛК

ХАРКІВСЬКИЙ
ПОЛК

Павлова О.Г.

В.Н.Каразін та розвиток художньої освіти у Харкові в першій половині XIX ст.

В.Н.Каразін своєю всебічною діяльністю сприяв перетворенню Харкова на важливий науковий та культурний центр України. Його піклування про розвиток освіти та культури у місті повною мірою виявилось в наполегливості при вирішенні питання відкриття університету. Ця подія на поч. XIX ст. стала імпульсом для подальшого розвитку і розквіту в Харкові багатьох наукових напрямків, в тому числі і історії мистецтва.

Розуміючи важливість художньої освіти студентів, В.Н.Каразін при обговоренні перспективного розвитку Харківського університету передбачав, що одним із його відділів повинна була стати місцева академія мистецтв, а у складі історико-філологічного факультету планувалося відкрити відділ красних мистецтв [1, с.8; 2, с.252]. Передбачалося також відкрити при університеті школу ремесел та рукоділля, що збагатило б Слобожанщину художниками та вправними

ремісниками [3, с.23].

Втім, у період заснування університету ще не було можливості створити окрему кафедру історії та теорії мистецтва чи ввести спеціальні курси з цієї дисципліни [4, с.8]. Мистецтвознавство на поч. XIX ст. ще перебувало у стадії зародження і не набуло відповідного самостійного розквіту, а щойно відкритий університет не володів достатньою навчальною базою, не мав у своєму розпорядженні фахівців у цій галузі науки.

Однак, організатори університету розглядали питання про можливість і необхідність розвитку ремесел та вивчення деяких практичних мистецтв у стінах новоутвореного навчального закладу. Вирішення цього питання потребувало чимало зусиль.

Для здійснення цієї ідеї В.Н.Каразін запросив художників з-за кордону та ремесників з Петербургу, які, виконуючи різні роботи по університету, повинні були також дбати і про художню освіту студентів [4, с.56]. Але можливості університету виявилися обмеженишими, ніж передбачалося, і багатьом закордонним художникам та майстрам було відмовлено у роботі [5, Т.1, с.141].

В навчальні плани університету було введено предмети малювання та гравірування, на серйозну основу було поставлено викладання архітектури. Курс образотворчого мистецтва в університетських програмах зберігався протягом 1805-1859 рр. Студенти відвідували ці заняття за особистим бажанням. Посаду викладачів малювання протягом зазначеного періоду займали живописці та графіки Я.М.Матес, А.Ф.Шепфлін, Ф.П.Репін, Б.Ф.Клембовський, С.П.Чіріков, які до цього здобули професійну освіту як в Петербурзькій Академії мистецтв, так і за кордоном.

Другу групу спеціалістів, які впливали на розвиток художньої освіти в перш. пол.XIX ст. складали викладачі-архітектори: Є.О.Васильєв, А.А.Тон, М.П.Львов.

Одже, викладачі так званих красних мистецтв, стали одними із перших, хто своєю педагогічною культурно-освітньою діяльністю впливав на розвиток мистецтва і художньої освіти. Викладання малюнку, гравюри та архітектури мало позитивний вплив на розвиток художніх інтересів студентської молоді та створювало моральну і матеріальну базу для більш глибокого подальшого вивчення історії і теорії мистецтва.

Запрошення художників до університету та їх діяльність змінювали ставлення до художньої діяльності і серед населення. Слід зазначити, що до середини XIX ст. живопис та інші види образотворчого мистецтва у Харкові були погано розвинені і на них мало звертали увагу [6, с.81]. Проте деякі заможні харків'яни запрошували художників давати приватні уроки своїм дітям вдома [5, Т.1, с.890]. Наприклад, перший вчитель малювання університету Я.М.Матес давав і приватні уроки. На жаль, ця практика була тимчасовою. Майже не залишилося документальних свідчень про цей вид діяльності художників [7, с.114].

Приватно-педагогічна практика художників впливала на розвиток художніх здібностей та естетичного смаку серед харків'ян, але не слід перебільшувати значення малювання в набутті художньої освіти приватним способом.

Ідеї В.Н.Каразіна знаходили часткове втілення в житті і в межах навчальних курсів, які лише частково стосувалися питань мистецтва. Так, піклуючись про духовне виховання студентів професори історико-філологічного факультету у перш. пол. XIX ст. готували і читали курс з естетики. За Статутом 1837 р. впроваджується систематичне читання цього курсу, а також вводиться курс "Трецькі старожитності" [8, с.7-8]. В процесі викладання цих дисциплін професори торкалися окремих аспектів історії та теорії мистецтва. Курс естетики був обов'язковим для студентів і читався професорами Д.С.Борзенковим, І.І.Срезневським, Ф.Ф.Чановим, М.Н.Протопоповим, В.Я.Якимовим, А.Л.Метлинським. З 40-х рр. XIX ст. викладачі університету у своїй педагогічній діяльності починають звертатися до окремих питань історії вітчизняного мистецтва. Зокрема, І.І.Срезневський читав курс "Енциклопедичне введення у вивчення слов'янства" та "Західно-слов'янські прислівники і література", де звертав увагу і на слов'янські старожитності [9, с.10; 10 с. арк 3]. Г.П.Успенський викладав "Досвід оповідання російських древностей", що стало першим систематичним викладанням внутрішнього побуту слов'ян.

У 1828-1832 рр. був введений курс археології мистецтв [5, Т.1, с.288].

Згодом виникає потреба у створенні спеціальної кафедри історії і теорії мистецтв. Ця проблема вирішувалася протягом не одного десятиліття років. Кафедра історії та теорії мистецтв формально була нарешті закріплена у складі історико-філологічного факультету Статутом 1863 [11, с.8]. Але впродовж ще 30-х років у зв'язку із відсутністю спеціалістів з історії мистецтва ця кафедра не могла повноцінно функціонувати.

Незважаючи на це, протягом 1860-1880-х рр. професори історико-філологічного факультету готували спеціальні лекції з питань історії та теорії мистецтва, влаштовували спеціальні бесіди, використовували в своїй педагогічній практиці художню колекцію університету. У зв'язку з цим, слід звернути увагу на культурно-мистецьку діяльність професорів Д.І.Каченовського, О.І.Кирпичникова, О.М.Деревицького. Вони займалися проблемами історії мистецтва на досить професійному рівні, готували різноманітні лекції і виступали з ними перед студентами.

Особливого розвитку мистецтвознавство набуло з прибуттям до університету у 1893 році історика мистецтва проф.Є.К.Редіна. З його появою в стінах університету можна говорити про початок становлення харківської мистецтвознавчої школи [12, с.193]. У своїй науковій діяльності він розробляв декілька напрямків. Це давало можливість йому готувати і читати глибокі за змістом та різноманітні за тематикою лекції [13, с.2].

Слід окремо звернути увагу на роль музею красних мистецтв у художньо-

мистецькому вихованні харків'ян основи якого було також закладено В.Н. Каразіним ще до відкриття університету у 1804 році придбанням колекції гравюр Аделунга [14, с.230-231]. Поповнення художньої колекції у перш. пол XIX ст. відбувалося повільно, але систематично. Це було жертвування приватних осіб та придбання художніх творів за рахунок університету. Одним з перших хто почав використовувати художню колекцію у педагогічній діяльності був професор А.Й.Валицький. Довгий час колекція університету використовувалася лише в навчальних цілях. Відносної самостійності вона набула в сер. XIX ст., коли кабінет красних мистецтв у 1859 р. був реорганізований в музей красних мистецтв, а з 1861 р. став відкритим для широкого відвідування громадкістю [15, с.18].

Крім університету, основи художньої освіти у Харкові у перш.пол. XIX ст. можна було частково набути у гімназіях. Викладання малювання в цих навчальних закладах давало можливість здібним учням набути художні навички, що дозволяло деяким із них вступати до Петербурзької Академії мистецтв. Так, наприклад, у 1831р. два випускники Харківської гімназії були відправлені набувати художню освіту до Петербурзької Академії мистецтв на архітектурному факультеті [16, арк.3].

Великого значення для розвитку художньої освіти у місті мала діяльність визнаного художника-педагога Д.І.Безперчого. Художник підняв малювання на значно новий рівень. Передаючи майстерність виконання технічного малюнку та живопису він виховував у своїх учнях смак прекрасного та відчуття прекрасного [17, с. 30-31]. Він був запрошений працювати вчителем малювання до трьох харківських гімназій та реального училища одночасно. Про силу його педагогічного таланту говорить виплекана ним плеяда художників: Г.І.Семирадський, С.І.Васильківський, О.П.Левченко, М.С.Ткаченко, М.М.Уваров, А.І.Данилевський та ін.

До сер. XIX ст. у Харкові не існувало ні державних, ні приватних спеціальних художніх навчальних закладів. Перша приватна школа малювання та живопису М.Д.Раєвської-Іванової була відкрита у 1860 р.

З др. пол. XIX ст. розпочався новий етап у розвитку художньої освіти, пов'язаний з відкриттям художніх шкіл та музеїв, налагодженням в навчальних закладах викладання спеціального курсу історії та теорії мистецтва.

Одже, у пер.пол. XIX ст. розвиток художньої освіти був тісно пов'язаний з діяльністю університету. Саме відкриття університету дозволило цілеспрямовано розвивати художній напрямок у його діяльності, позитивно впливало на розвиток художньої освіти в Харкові і регіоні.

1. Багалей Д.И. Харьковские университетские торжества за первые годы существования университета. - Х., 1892.
2. Копия протоколов дворянства и купечества // Молодик. -1844. - Ч.3.
3. Багалей Д.И. Просветительная деятельность Василия Назарьевича Каразина. -

- Х., 1893.
4. Багале́й Д.И. Заметки и материалы по истории Харьковского университета. Новые материалы для биографии В.Н.Каразина. - Х., 1905.
 5. Багале́й Д.И. Опыт истории Харьковского университета: по неизданным материалам: В 2-х т. - Х., 1893-1904.
 6. Карпов В.П. Харьковская старина: Из воспоминаний старожила (1830-1860). - Х., 1900.
 7. Павлова О.Г. Дослідження приватної та громадської ініціативи у справах організації художніх шкіл і студій у ХІХ - поч. ХХ ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць молодих вчених - Х., 1997.
 8. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях, от основания университета до 1859 года / Сост. К.Фойгт. - Х., 1859.
 9. Обзорение преподаваемых предметов Харьковского университета на 1844/45 учебный год. - Х., 1844.
 10. Воспоминания Пашкова о Харьковском университете 40-60-х гг. (Идеалы и идеалисты сороковых годов). - 1882. (Матеріали зберігаються у відділі рукописних і рідкісних видань ЦНБ ХДУ).
 11. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905). - Х., 1908.
 12. Павлова О. До питання вивчення історії мистецтв у Харкові (кін. ХІХ - поч. ХХ ст.) // Проблеми історії та методології історичної науки. Харківський історіографічний збірник. - Вип. 3. - 1998.
 13. Редин Е.К. Преподавание искусств в императорском Харьковском университете: К истории императорского Харьковского университета (1805-1905). - Х., 1905.
 14. Указатель произведений, хранящихся в музее изящных искусств при императорском Харьковском университете. - Х.
 15. Півненко А. З історії музейної справи // Образотворче мистецтво. - 1988.
 16. ДАХО, ф. 3, Оп. 87, Спр. 97.
 17. Чернова М.В. Д.І.Безперчий. - К., 1963.